

**STUDIUL ANTROPOLOGIC AL OSEMINTELOR INCINERATE
DIN NECROPOLELE GETO-DACICE DE LA BUGEAC**

Pe teritoriul satului Bugeac, comuna Ostrov, au fost identificate — cu ocazia unor descoperiri întâmplătoare — două necropole geto-dacice, situate la circa 2 km și jumătate distanță una de cealaltă. Cercetări sistematice s-au efectuat în cea de a doua necropolă¹, campaniile de săpături din 1968 și 1969 ducind la dezvelirea unui număr de 19 morminte. Cimitirele au fost datează în secolul al IV-lea i.e.n., fără a se exclude posibilitatea ca unele morminte să aparțină sfîrșitului secolului V sau începutului secolului III i.e.n., alăturîndu-se la mărturiile ce atestă prezența elementului autohton în Dobrogea în această perioadă.

În general, pînă la ora actuală, rituarul funerar al geto-dacilor a fost abordat numai din punct de vedere arheologic². Considerăm că analiza antropologică poate aduce contribuții valoroase la adincirea unor aspecte, ce rămîn altfel insesizabile. Datorită caracterului de salvare al sondajelor întreprinse, ca și faptului că rezultatele arheologice au fost publicate, am început studiul resturilor osteologice de la Bugeac fără a mai aștepta săparea integrală a celor două necropole.

Necropola I de la Bugeac : au fost scoase 4 morminte cu oseminete depuse în urne. Ne-au parvenit resturile incinerate din 3 morminte.

Mormintul 1 (M 1) : conținea peste 176 fragmente, dintre care 16 craniene, subțiri în zona parieto-temporală, mai groase spre linia mediosagitală, unde ating 5,3 mm, nedepășind valorile minime la bărbații și femeile de vîrstă adultă. Mărimea capetelor femurale, dispariția cartilagiului de creștere, complet închis și sters la femur și humerus, pledează pentru grupa de vîrstă *adult tînăr*. Gracilitatea oselor lungi, cu reliefuri musculare slabe, ar indica, mai probabil, *sexul femenin* (?). Se identifică fragmente de omoplat, humerusuri, vertebre, femure, tibii, peroneu, coxal, metacarpian, coaste, metatarsian (?), astra-

¹ M. Irimia, *Cimitirele de incinerare geto-dacice de la Bugeac — Ostron și Noi cercetări arheologice în cimitirul II geto-dacic de la Bugeac*, Pontice, I, 1968, p. 193—233 și Pontice, II, 1969, p. 23—42.

² D. Protase, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1971, 221 p.

gal și calcaneu, scheletul fiind reprezentat împreună cu osemintele umane s-a găsit un os de vîță, cu un grad de calcinare diferit.

Mormântul 3 (M 3): 105 fragmente, din care 8 sunt craniene, cu grosimi pînă la 3,3 mm în zona bosei parietale stîngi. Un fragment de frontal, cu marginea superioară a orbitei stîngi și arcul supraciliar pînă aproape de glabella, permite să se întrevadă o orbită cvadrangulară (?), un arc supraciliar și o glabella bine dezvoltate (gradul 3 Broca). Un număr de 29 de fragmente de corpuri și arcuri vertebrale dorsale și sacrale prezintă caractere specifice unui individ foarte tînăr (adolescent). Notăm în continuare fragmente de omoplat, humerus stîng și drept, cubitus și radius, bazin, femur și tibia. După fragmentul de frontal am fi îndreptățit să inclinăm spre sexul masculin, grupa de vîrstă fiind probabil *adolescent spre adult*. Deși numărul fragmentelor este mic (de dimensiuni relativ însă mari), principalele părți ale scheletului sunt reprezentate.

Mormântul 4 (M. 4): din 89 de fragmente 3 sunt craniene, restul provenind din vertebre (7), omoplat (cavitate glenoidă), humerus, radius, coxal (sprînceană acetabulară), femure, rotule (2), tibii și metatarsian I. Deși pe o epifiză distală de femur se mai păstrează o mică zonă din structura concentrică de creștere, lipsa completă a liniei cartilagiului de creștere indică grupa de vîrstă adult (*adult tînăr însă*). Foarte probabil că *sexul este femenin* (gracilitatea oaselor și reliefurile muscularare sterse). Părțile principale ale scheletului sunt reprezentate, ceea ce ridică problema — avînd în vedere numărul redus de fragmente — a unei adunări intenționate a resturilor incinerate de pe rug.

Necropola II de la Bugeac: cele 19 morminte identificate în acest punct se repartizează tipologic în trei grupe distințe. La mormintele cu resturile depuse în urne din cimitirul precedent, se adaugă cel în „cutii de piatră” și complexele funerare².

Mormântul 1 (M 1): în urnă s-au găsit 292 fragmente, unele lungi de 10—12 cm. Un număr de 32 de fragmente sunt craniene (unul singur de mandibulară), cu dimensiuni și suturi caracteristice adulților. S-au identificat 15 corpuri vertebrale și arcuri neurale, fragmente de humerus (epifize distale și diafize), radius, femure relativ masive, tibie (epifiza proximală și diafize), un fragment de peroneu și unul de astragal. Părțile principale ale scheletului sunt reprezentate. Grupa de vîrstă *adult tînăr*, probabil de *sex masculin*.

Mormântul 2 (M 2): 730 fragmente incinerate, din care 62 craniene și 5 dinți (incisivi, canini și M₁) — porțiunile radiculare, cu decapitarea coroanelor). Atât fragmentele craniene și dinții, cât și cele de oase lungi provin de la doi indivizi, de vîrstă *adultă tînără*. Judecind după dimensiunile și caracterele unor fragmente orbitale (marginea superioară cu apofiza malară), este vorba de un bărbat și o femeie. Caracterele arderii diferă: osemintele de femeie sunt de culoare albă, calcinate, în timp ce osemintele bărbatului sunt de culoare vinție,

² M. Irimia, *Noi cercetări...*, p. 39.

aproape negre în spărtură. Este puțin probabil ca arderea pe același rug, prin diferența apreciabilă de masă, să fi dus la aceste deosebiri. Arderea a avut loc mai degrabă separat, pe un rug mai „bogat” în cazul femeii și pe unul mai mic, sau cu lemn de altă esență (eventual mai verzi) în cazul bărbatului. Prezenta unor elemente, ca epifizele proximale și distale de humerus, radius, cubitus de la ambii indivizi, axis, femure, tibii, peronee, coxal, metacarpiene, falange, metatarsiene, astragal, indică o culegere îngrijită de pe rug a principalelor părți ale scheletului, resturile fiind apoi depuse în aceeași urnă. Un număr de 11 fragmente de pasăre și ovicaprin, având aceleași caractere de ardere ca și osemintele femeii, arată că ofranda a fost incinerată pe rugul femeii.

Mormântul 3 (M 3): peste 290 fragmente incinerate și calcinate, unele de 5—7 cm lungime. Din craniu provin 31 fragmente: regiunea supraciliară — cu marginea orbitală stîngă, arc mijlociu dezvoltat și sinus frontal mediu, fragmente din parietal și occipital, cu porțiuni suturale complet inchise, șterse endocranian și cu desen vizibil, întrerupt exocranian, corespunzînd grupei de vîrstă *matur II*. Zona orbitală și dimensiunile și caracterele fragmentelor de oase lungi ar pleda, foarte probabil, pentru *axul femenin* (?). Din scheletul postcranian se pot identifica fragmente de corp vertebral cervical, cavitarea glenoidă a omoplaturii stîng, diafize de humerus stîng și drept, fragmente din ambele femure și tibii (pilastru mijlociu dezvoltat și tibia probabil platicnemică), un fragment diafiză peroneu și astragal, metatarsianul I. Scheletul este reprezentat.

Mormântul 4 (M. 4): urnă conține peste 780 fragmente, din care 53 craniene (frontal, orbitală, parietal, occipital, maxilar superior stîng și drept) și 2 dinți cu coroana „decapitată”. Restul fragmentelor sunt din humerus, cubitus și radius stîng și drept, falange, metacarpiene, femure și tibii, astragal stîng și drept, metatarsian I stîng și drept. Grupa de vîrstă este *adult-matur*, iar sexul probabil *masculin* (?). Toate părțile scheletului sunt reprezentate.

Mormântul 5 (M 5): în urnă au fost depuse peste 300 fragmente incinerate și calcinate, de culoare albă sau alb-vineție. Numai 42 sunt craniene. Resturile provin de la doi copii, unul în jur de 3 — 3 1/2 ani și celălalt de circa 5 — 6 ani, aşa cum se poate aprecia după mărimea celor 4 stînci temporale prezente. S-au mai identificat capete, epifize și diafize de oase lungi (femure 3, tibii 1), care concordă cu vîrstă aproximativă estimată pe baza mărimiilor stîncilor temporale. Pe mai mult de 10 fragmente sunt vizibile impregnări cu oxid de fier. Împreună cu oasele incinrate s-au găsit de altfel și 2 fragmente dintr-un cerșet (?) de fier, ce a aparținut probabil copilului de 5 — 6 ani, judecînd după urmele de oxid de fier relevate pe una din stîncile temporale. Din aceeași urnă provin o vertebră de pește, un craniu și mandibule, humerusuri și radiusuri de cărtiță (*Talpa europaea*) și orbe (Spalax typhlus), neincinerate, care au patrunc aici probabil mai

tîrziu. Nu există, de asemenea, elemente concludente pentru a susține că principalele părți ale scheletelor celor doi copii sunt reprezentate, în pofida numărului mare de fragmente.

Mormîntul 6 (M 6): 98 fragmente incinerate, dintre care 4 sunt craniene, cu suturi deschise, necomplicate. Atât grosimea fragmentelor craniene, cât și dimensiunile și caracterele morfologice ale diafizelor de oase lungi (regiunea V-ului deltoidian a humerusului) atestă un *infans I — II*. Un fragment cranian și 12 de oase lungi diferă de restul fragmentelor, culoarea lor gălbuie datorindu-se unui lut nisipos (loessoidal ?) aderent, ce umplea canalul medular. Restul oaselor incinerate sunt de culoare albă sau alb-vineție. Nu s-a putut stabili dacă avem de-a face cu doi indivizi sau ambele grupuri de oseminte aparțin aceluiași *infans I — II*. Scheletul este nereprezentat. Ofrandă animală (carnivor mic sau ovicaprin tînăr, greu de precizat dimensional) a fost arsă pe același rug. Pe 3 fragmente osoase se păstrează urme de oxid de fier.

Mormîntul 8, fără oase, este considerat de autor cenotaf, ca și mormîntul 10.

Mormîntul 9 (M 9): 86 fragmente osoase, dintre care 11 craniene (stînca temporală, frontal, occipital). Diafazele de oase lungi sunt de dimensiuni mici, capul femural fiind detasat de col. Caracterele sunt proprii unui copil (*infans I spre infans II*). Un număr de 8 fragmente, cu același grad de incinerare ca și osemintele umane, ridică problema ofrandei animale: pasăre de talie mică (că porumbelul) și altă speie greu de precizat.

Patru fragmente aparțin unui individ din altă grupă de vîrstă, probabil adolescent *spre infans II*, cu un grad de ardere net deosebit (în spărtură sunt de culoare neagră, în timp ce cele de *infans I — II* au culoarea albă). Această constatare pune întrebarea dacă rugurile nu erau construite într-un loc anume, avînd un caracter oarecum permanent, la adunarea resturilor incinerate putînd să nimerească, din greșeală, și cîteva fragmente de la indivizi arși mai înainte. Numărul mic de fragmente exclude posibilitatea ipotezei unui mormînt dublu. Părțile scheletului nu sunt reprezentate. Deși în inventar figurează obiecte metalice, nu s-au relevat impregnări cu oxid de fier pe oase.

Mormîntul 11 (M 11): conținea peste 392 fragmente de dimensiuni relativ mari, dintre care 43 craniene (orbită, frontal, parietale, occipital cu relief pronunțat, de gradul 3 Broca). Grosimea, desenul, complicarea suturilor și gradul lor de obliterare pledează pentru grupa de vîrstă *adult-matur*, iar caracterele și dimensiunile fragmentelor craniene și ale oaselor lungi indică, foarte probabil, *sexul masculin*. Cinci fragmente provin de la ofrandă animală (ovicarpin ?). Prezența scheletului postcranian (humerus, cubitus, radius, falange, omoplat, femur, tibia, peroneu, astragal, metatarsian I) arată că s-a procedat la o adunare îngrijită a resturilor incinerate de pe rug.

Mormântul 13 (M 13)⁴: 83 fragmente, dintre care 11 craniene, restul fiind din diafaze de oase lungi (humerus, cubitus, tibia). dimensiuni foarte mici, sub 8—10 mm, aparținând unui *infans I*, în (10 — 12 ani, judecind după valorile dimensionale ale fragmentelor incinerate craniene). Individul este nereprezentat.

Mormântul 15 (M 15): au fost depuse în urmă peste 215 fragmente, dintre care 11 craniene, aparținând unui individ de vîrstă *adultă-tinără* (după suturi și grosimi — frontal, parietal, orbită, occipital). Din scheletul postcranian s-au identificat fragmente de humerus și radius, femur stîng și drept, tibia (ambele epifize proximale), peronee, amîndouă astragalele. Sexul probabil este cel *masculin*. Principalele părți ale scheletului sunt reprezentate.

Mormântul 16 (M 16): circa 230 de fragmente, multe de dimensiuni foarte mici, sub 8—10 mm, aparținând unui *infans I*, în vîrstă de 3 — 4 ani (judecind după grosimea unui fragment de frontal, mărimea stîncii temporale, dimensiunile celor două capete femurale, a epifizelor distale femurale și a corpurilor vertebrale, cu arcurile neurale nesudate, ca și a unui fragment de astragal și calcaneu). Deși adunarea resturilor de pe rug nu s-a făcut cu o grijă deosebită (la 230 fragmente, numai 2 craniene), scheletul pare a fi reprezentat.

Mormântul 17 (M 17 a): peste 480 fragmente în urnă, majoritatea de dimensiuni foarte mici (4—12 mm). Un număr de 136 fragmente provin de la 2 crani de copii, în vîrstă de 5 — 5 1/2 ani. Grupa de vîrstă *infans I* este atestată de morfologia și stadiul de dezvoltare al molarului de 6 ani (s-au găsit 2 molari de 6 ani), ca și de dimensiunile celor 4 fragmente de stîncă temporală. Drept ofrandă s-a depus pasăre și o specie nedeterminabilă (12 fragmente). Fragmentele craniene constituie aproape 1/3 din totalul osemintelor, inclusiv și ofranda. Lipsesc elementele de bază pentru a susține că cele două schelete sunt reprezentate prin principalele părți componente.

Mormântul 17 (M 17 b): 36 fragmente de oase lungi, aparținând probabil unui *infans II*, depuse separat de urnă, în apropierea „marcajului“ din pietre. Trei fragmente animale (ofrandă ?) au un grad de calcinare mai redus decit cele umane. De asemenea, resturile incinerate se deosebesc, prin caracterul de ardere, din cele din urmă. Scheletul nu este reprezentat.

Mormântul 18 (M 18): peste 720 fragmente, din care 59 craniene (2 dinți, orbită, frontal, parietale, occipital). Sunt prezente toate părțile componente ale scheletului: omoplat, humerus, cubitus și radius, falange mîini și metacarpiene, femure, tibiile (platourile tibiale desprinse sub acțiunea focului la nivelul liniei de creștere, la femur însă capul femural nu s-a desprins), astragale, metatarsiene, coaste, vertebre dorsale, cervicale și sacrale. Grupa de vîrstă *adult*, *tinăr*. sexul probabil *masculin* (?) gracil.

⁴ S-a trecut la M 13 întrucît osemintele din M 12 au fost pierdute. Situația este valabilă și pentru M 14 și M 19.

Sintetizînd rezultatele, reiese că din totalul de 23 de morminte descoperite la Bugeac, au fost analizate antropologic 16, oasele din 5 morminte neparvenindu-ne la studiu, iar 2 — considerate cenotafuri — fiind lipsite de resturi incinerate. Cele 16 morminte analizate au dat un număr de 19 indivizi, ce se repartizează pe grupe de vîrstă astfel : 4 infans I, 3 infans I — II, 2 infans II, 1 adolescent-adult, 9 adulți, dintre care majoritatea sunt adulți tineri și numai 2 adulți-maturi, 1 matur II. Acest tabel nu are însă valoare de esantion reprezentativ, întrucât cazurile amintite provin din cimitire diferite, iar sondajele efectuate în punctul „Ghețarie“ au avut drept scop lămurirea situației generale și nu epuizarea unui lot sau a unei portiuni limitate din necropolă⁵. Durata necropolelor ridică de asemenea problema existenței unor faze sau subfaze, ori, un studiu nuanțat al ritualului funerar și al evoluției sale, impune luarea în considerație a unei eventuale diferențieri cronologice a celor 23 de morminte de la Bugeac. Un indiciu pare să fie furnizat de gruparea tipologică a mormintelor în teren. Astfel, cele în groapă simplă, cu urnă protejată sau nu cu lespezi de piatră, sunt concentrate în partea de nord-est a cimitirului II, la capătul pantei, în timp ce mormintele „în cutie de piatră“⁶ se întâlnesc spre sud-vest, unde terenul este puțin în pantă. Deși o distincție cronologică sigură nu este posibilă, autorul săpăturii înclină să credă că tipul al doilea ar fi mai vechi decât primul⁷. În 1969 s-au identificat cîteva morminte situate în zona celor în cutii de piatră, ce alcătuiesc o variantă aparte, înrudită cu mormintele cu manta de bolovani. Inventarul funerar și analiza antropologică nu permit, pe de altă parte, să afirmăm că mormintele de la Bugeac au avut la bază alt criteriu de diferențiere decât cel cronologic : social, în funcție de sex, grupă de vîrstă etc., iar amplasarea lor în cadrul necropolei pune sub semnul întrebării posibilitatea folosirii la întimplare, în același interval de timp, a tipurilor respective. Fără a putea aduce alte precizări, vom împărtă mormintele geto-dacice de la Bugeac în două mari categorii tipologice, care s-ar putea să corespundă și unor categorii cronologice.

Prima grupă cuprinde 8 morminte cu manta de bolovani sau „cutie de piatră“ și 4 complexuri funerare (M 6, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 19, 15, 16, 17, 18). Ceramica din cele 8 morminte cu manta de bolovani este lucrată, fără excepție, cu mină, ceea ce pledează și pentru caracterul lor mai arhaic. Osemintele erau depuse printre pietre

⁵ A se vedea planul săpăturilor din Pontice, I, 1968, p. 197.

⁶ Termenul de „cutie de piatră“ poate da naștere la confuzii, fiind utilizat cu precădere pentru mormintele cu cistă sau casetă de piatră (D. Protase, *op. cit.*, p. 74, 116 etc.). D. Protase folosește și termenul de morminte cu locaș de pietre (p. 69), deși la Bugeac este vorba mai mult de o manta de bolovani.

⁷ Mormintele în „cutie de piatră“ n-au dat ceramică lucrată la roată, inventarul avînd un aspect mai arhaic decât la mormintele în groapă simplă, cu osemintele depuse în urnă (M. Irimia, Pontice, I, p. 231).

⁸ Complexele funerare sunt formate din două părți distincte : un grup masiv de pietre, îngropat la adîncimi diferite, care marca mormîntul, și urna aflată la o anumită distanță, la nivelul bazei grămezii de pietre (M. Irimia, Pontice, II, p. 39).

(4 cazuri) sau în urne (2 cazuri). Două morminte cu urnă nu conțineau resturi calcinate și au fost considerate cenotafuri (M 8 și M 10). Urnele nu erau prevăzute cu capace, fiind acoperite cel mult cu pietre (2/2). Inventarul ceramic este reprezentat prin vase întregi sau fragmente ceramice (4 cazuri), în timp ce inventarul metalic este atestat în două morminte (M 9 și M 11). Judecind după urmele de oxid de fier de pe resturile incinerate din M 6, și aici a fost depus inventar metalic, care nu s-a păstrat. Oasele din 2 morminte au fost pierdute, așa că la analiză au ajuns 4 morminte (M 6, 9, 11, 13). De asemenea, M 6 conținea resturi calcinate și în afara de urnă, au fost însă studiate numai oasele din urnă. Situația obținută este următoarea: 2 infans I — II, 1 infans II (în jur de 10 — 12 ani) și 1 adult-matur. Sexul copiilor nu a putut fi stabilit. Caracterul inventarului din mormintele de infans I — II (o fusaiolă în M 6 și obiecte de podoabă din fier și bronz în M 9) ar putea eventual să indice sexul feminin, lucru aproape sigur pentru mormintul cu fusaiolă⁹. Diagnosticul de sex al adultului-matur (masculin) a fost confirmat și de inventarul funerar: 2 cuțitașe, 1 virf de săgeată și o zăbală. În trei morminte s-a găsit ofrandă, indiferent de grupa de vîrstă (M 6, 9, 11).

Cele 4 complexe funerare (M 15, 16, 17, 18), aflate la periferia mormintelor cu manta de bolovani, se pare totuși că sunt ulterioare lor, deoarece ceramica lucrată la roată apare într-un procent destul de ridicat. Poziția lor cronologică este cu atit mai greu de fixat. Urnele, prezente în toate cele 4 morminte, erau acoperite de regulă cu alte vase și aşezate pe o lespede de piatră. Predomină inventarul ceramic. Într-un singur caz s-a găsit un cuțit de fier, aşezat sub urmă, la un adult gracial de sex masculin (M 18) și mărgele de sticlă și plumb la un infans I, de 3 — 4 ani (M 16). Mai semnalăm un mormînt de adult tînăr de sex masculin, numai cu inventar ceramic (M 15), și un mormînt colectiv (M 17), cu ofrandă animală, compus dintr-o urnă ce conținea resturile a doi copii de aceiași vîrstă (5 — 5 1/2 ani) și un infans II, în afara de urnă.

Mormintele în groapă simplă, cu osemintele depuse în urne, intrunesc 11 cazuri. Inventarul ceramic lipsește (9 morminte), iar atunci cînd există este alcătuit din vase miniaturale sau de dimensiuni foarte mici. Osemintele din 3 morminte nu au fost analizate (M 2 din cimitirul I și M 7 și 12 din cimitirul II). Inventarul găsit în două din aceste morminte ar putea atesta într-un caz o persoană de sex feminin (în M 12 o fusaiolă), iar în celălalt de sex masculin (un cuțitaș de fier și o zăbală în M 7), deși diagnozele de sex efectuate în funcție de criteriile arheologice trebuie privite cu rezervă. Majoritatea resturilor incinerate provin de la grupele de vîrstă mai mari: 1 adolescent-adult, 6 adulți și 1 matur II. Analiza antropologică a stabilit că 3 din persoanele adulte erau de sex feminin, din care una avea inventar de podoabe (2 fibule de bronz de tip tracic arhaic). Restul, de sex masculin, nu

⁹ Problema inventarului și a diagnozelor de sex făcute pe această bază a fost tratată cu ocazia studierii necropolei hallstattiene de la Ferigile.

aveau inventar. În sfîrșit, 2 morminte sănt duble (M 2 și M 5 din necropola II). Osemintele au fost depuse în aceiași urnă: un bărbat și o femeie de vîrstă adulță-tinără în M 2, un infans I de 3 — 3 1/2 ani și un infans de 5 — 6 ani în M 5. Incinerarea a avut loc, în cazul adulților, la ruguri diferite, ceea ce nu se poate susține pentru copiii din M 5, de unde au fost recoltate și 3 mărgele de sticla și fragmente dintr-un cercel de fier. Cercelul a apartinut sigur copilului de 5 — 6 ani, pe osemintele căruia s-au relevat urme de impregnări cu oxid de fier. Ofrandele animale sănt rare la mormintele din această categorie: vîță în M 1 din necropola I și pasăre și ovicaprin în M 2 din necropola II. De fiecare dată ofranda se găsește în mormintele unor persoane de sex feminin.

Numărul mic de cazuri face imposibilă generalizarea unor observații, care raportate la totalul mormintelor s-ar putea să aibă un caracter întâmplător. Pentru cunoașterea ritualului funerar al geto-dacilor necropolele de la Bugeac își aduc totuși contribuția printre-o serie întreagă de elemente, și anume: adulții și copiii erau înmormântați împreună, în cadrul aceleasi necropole, în morminte de același tip. Nici în ceea ce privește inventarul nu se făcea o diferențiere pe grupe de vîrstă, de vreme ce apar morminte de copii și adulți fără inventar, ca și morminte cu inventar. Armele nu sănt asociate cu obiecte de podoabă, iar analiza antropologică pare a releva că erau depuse în mormintele bărbăților, după cum podoabele sau fusaiolele erau depuse în cele ale femeilor. Mormintele de copii descoperite pînă în prezent nu conțin inventar de arme, în schimb sănt frecvente obiectele de podoabă, marea lor majoritate provenind tocmai din aceste morminte. Podoabele preferate în acest caz sănt mărgelele, brățările, verigile, cerceii. În mormintele de adulți, cuțitele și piesele de harnășament la bărbăți și fibulele la femei. Se constată, de asemenea, depunerea în mormintele de femei a fusaiolelor, obicei răspîndit în Latène și la alte populații¹⁰. În ce măsură poate servi criteriul arheologic la determinarea sexului, mai ales la copii, se va stabili abia după studierea integrală a unui număr mai mare de necropole geto-dacice. S-a observat în schimb la Bugeac un tratament diferit al defuncților, în funcție de grupa de vîrstă, în momentul adunării resturilor incinerate de pe rug: cu atenție la adulții, în aşa fel ca toate părțile scheletului să fie reprezentate, și în mod simbolic la copii, lucru verificat de noi și pentru alte morminte sau necropole geto-dacice¹¹.

Probabil că existau unul sau mai multe locuri comune de ardere, după cum par a indica cele 4 fragmente de adolescenti, cu un grad de

¹⁰ P. Kaczanowski, *Próba rekonstrukcji stosunków społecznych ludności terenu północno-wschodnich Niemiec w okresie wczesnorzymskim w świetle badań przeprowadzonych nad materiałami grobowymi*, în Prace archeologiczne, 10, 1968, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, CLXXXIII, p. 59; K. Dabrowski, *Cmentarzysko z okresu północno-wschodniego w Zagorzynie, pow. Kalisz*, în Sprawozdania archeologiczne, XXII, 1970, p. 383.

¹¹ D. Nicolaescu Plopșor și W. Wolski, *Ein Beitrag der historischen Anthropologie zur Frage der Permanenz im Bestattungsritual*, în Annuaire roumain d'anthropologie, 6, 1969, p. 3—20.

calcinare deosebit, găsite în aceiași urnă cu un infans I-II (M 9). Prezența lor poate fi explicată în mod cît mai plauzibil prin afptul că au rămas pe rug după curătire și au fost adunate, din greșeală, odată cu cele ale copilului.

Atât la adulți, cît și la copii se obișnuia arderea pe același rug a unor ofrande animale, o parte sau toate osemintele fiind apoi culese și depuse în urnă. Aceasta nu este o caracteristică specifică epocii, ea apare și mai devreme, în bronz și hallstatt, după cum nu este circumscrisă exclusiv teritoriului nostru¹². Cantitativ, predomină ofrandele de pasăre, de talie mică sau mai mare¹³, urmate de ovicaprine. Se întâlnesc rar și animale de talie mare (1 caz). În același mormint se pun adesea ofrande din mai multe specii, de exemplu păsări de diferite talii (M 9), pasăre și o specie nedeterminabilă (M 17), pasăre și ovicaprin (M 2, necropola I). Ofranda apare o singură dată în mormîntul unui adult-matur, de sex masculin. În rest este frecventă în mormintele de copii din faza mai veche sau este depusă în mormintele unor femei de vîrstă adultă (în cazul mormîntului dublu de bărbat și femeie, s-a putut chiar preciza că a fost arsă pe rugul femeii și nu pe cel al bărbatului). Toate acestea nu fac însă decît să consemneze o situație de fapt, care poate fi oricând confirmată sau răsturnată, dacă am dispune de imaginea situației din întreaga necropolă.

Cenotafurile sunt practicate de populația geto-dacică de la Bugeac (2 în faza cea mai veche). Asupra caracterului lor nu sunt dubii, deoarece în amindouă cazurile s-a găsit cîte o urnă, acoperită într-un mormînt cu o piatră, ceea ce face să cadă posibilitatea distrugerii osemintelor ca urmare a acțiunii solului. Ambele cenotafuri nu conțineau inventar funerar.

În sfîrșit, un alt aspect al ritualului funerar al geto-dacilor, relevat de necropolele de la Bugeac, este practicarea înmormîntărilor duble, în aceiași urnă fiind depuse osemintele a două persoane: 2 copii de aceiași vîrstă (5 — 5 1/2 ani), 2 infans I de vîrstă diferite și un bărbat și o femeie de vîrstă adultă tînără. Acest obicei a fost surprins de noi și în necropola hallstattiană tîrzii de la Ferîgile¹⁴, cu care ocazie am încercat să analizăm semnificația și implicațiile sale: moartea concomitentă, din motive ce nu le vom expune aici, a unor membri din familie (în acest caz, în M 17 au fost înmormîntați doi gemeni), moartea unor persoane din cadrul comunității survenită întimplător în aceiași perioadă sau la intervale apropiate, păstrarea urnei cu resturile incinerate și adăugarea, la un anumit interval, a osemintelor de la un individ. Avînd în vedere caracterul excepțional al unor asemenea morținte, am înclina să credem că nu este vorba de o practică curentă, ci mai degrabă de decesul în aceiași perioadă a persoanelor respective. Cel puțin pentru adulții din M 2, de sex opus și vîrstă apropiată, este

¹² W. Wolski, D. Nicolaescu Plopșor, *Studiul antropologic al necropolei hallstattiene tîrzii de la Ferîgile*, în Buridava, 1972.

¹³ De mărimea unui porumbel sau a unei găini.

¹⁴ Această practică este des întâlnită în Latènul european W. Wolski și D. Nicolaescu Plopșor, *op. cit.*

greu să ne imaginăm că au fost înmormântați împreună, în aceiași urnă, fără să fi existat între ei anumite relații, de căsătorie sau rudenie. În asemenea împrejurări, copiii erau incinerați pe același rug, iar adulții pe ruguri deosebite: un rug mai sărac, eventual cu lemn de esență verde, bărbatul și un rug bogat, care a provocat o calcinare puternică a osemintelor, cu ofrandă de pasăre și ovicaprin, în cazul femeii.

În 2 morminte s-au găsit oase incinerate și în afară de urnă. Au fost analizate numai resturile din M 17, care au aparținut unui infans II. Acesta este singurul mormânt colectiv (2 infans I de aceiași vîrstă în urnă și 1 infans II în afara urnei) de la Bugeac, așa că nu putem spune dacă acest sistem de înmormântare era folosit sau nu și pentru adulți. Rămîne deschisă și întrebarea dacă infansul II a fost introdus odată cu urna sau mai tîrziu, cum este probabil să se fi întimplat.

Limitîndu-ne la constatăriile sugerate de cele 23 de morminte săpate, sperăm ca viitoarele cercetări să aducă completările dorite pentru cunoașterea caracteristicilor ritualului funerar al geto-dacilor.

L'ÉTUDE ANTHROPOLOGIQUE DES OSSEMENTS INCINÉRÉS DES NÉCROPOLES GÉTO-DACES DE BUGEAC

Résumé

Sur le territoire du village Bugeac (commune Ostrov, Dobroudja) on a identifié deux nécropoles géto-daces du IVème siècle av.n.e., dont l'une a été partiellement fouillée en 1968 et 1969 par le Musée d'archéologie de Constantza.

Dès 23 tombes découvertes jusqu'à présent, parmi lesquelles 2 sont des cénotaphes, dépourvues de restes cinériaires, on a examiné les ossements provenant de 16 tombes. L'analyse anthropologique a permis d'identifier 19 individus, à savoir: 4 infans I, 3 infans I-II, 2 infans II, 1 juvenis-adultus, 9 adultus (la plupart des jeunes adultes et seulement 2 adultus-maturus) et 1 maturus II.

Le petit nombre de tombes fouillées à Bugeac est tout à fait insuffisant pour en tirer des conclusions générales, mais les faits d'observation gardent toute leur valeur pour ce qui est du rite funéraire des géto-daces. A part la pratique des cénotaphes, il est à souligner le traitement différent des défunt par rapport au groupe d'âge: pour les adultes et les individus d'âge mûr, on a constaté que toutes les parties du squelette sont représentées parmi les restes cinériaires, tandis que pour les enfants (infants I et II) et les jeunes adolescents, on a recueilli un petit nombre d'ossements pour les mettre symboliquement dans l'urne funéraire. On a trouvé aussi, dans la nécropole de Bugeac, des tombes contenant des restes osseuses appartenant à deux individus: des enfants (joumeaux et enfants d'âge différent) et des jeunes adultes, un homme et une femme, leurs ossements étant déposés ensemble dans la même urne. À noter que les différences très nettes en ce qui concerne le degré d'incinération des restes cinériaires de l'homme et de la femme prouvent que l'homme a été brûlé sur un petit et pauvre bucher, tandis que la femme sur un riche bucher, à grand feu, qui a porté l'incinération jusqu'à la calcination des ossements.

Un dernier élément à souligner: les offrandes animales — moutons-chevres et oiseaux — identifiées à Bugeac seulement dans les tombes d'enfants et de femmes, qui ont été déposées sur le bucher funéraire et brûlées ensemble avec les défunt, vu le même degré d'incinération des ossements humaines et animales.

**ANTHROPOLOGISCHE UNTERSUCHUNG DER EINGEÄSCHERTEN GEBEINE
AUS DEN GETO-DAKISCHEN NEKROPOLEN VON BUGEAC**

Zusammenfassung

Auf dem Gebiet des Dorfes Bugeac, Gemeinde Ostrov wurden zwei geto-dakische Nekropolen festgestellt. Die in der zweiten Nekropole in den Jahren 1968 und 1969 durchgeföhrten Forschungen haben zur Freilegung von 19 Gräbern geföhrt. Die Grabstätten wurden in das 4. Jh. v.u.Z. datiert, ohne daß jedoch die Möglichkeit ausgeschlossen würde, daß einige Gräber dem Ende des Jh. oder dem Anfang des 3.Jh. v.u.Z. zuzuschreiben wären (s. in *Pontice*, I, 1968, S. 193—233 und in *Pontice*, II, 1969, S. 23—42).

Im vorliegenden Aufsatz machen wie Veraassern eine anthropologische Analyse der eingeäscherten Gebeine aus 16 Gräbern. Die 16 untersuchten Gräber haben eine Anzahl von 19 Individuen ergeben, die sich wie folgt auf Altersgruppen verteilen: 4 infans I, 3 infans I-II, 2 infans II, 1 Jüngling-Erwachsener, 9 Erwachsene, wovon die meisten jüngeren Alters und nur zwei älter sind, 1 Erwachsener II.

Nekropole I :

- Grab 1 (M 1) — junger Erwachsener, wahrscheinlich weiblichen Geschlechts (?)
- Grab 3 (M 3) — Jüngling, fast erwachsen, männlich.
- Grab 4 (M 4) — junger Erwachsener, wahrscheinlich weibl.

Nekropole II :

- Grab - (M 1) — junger Erwachsener, wahrscheinlich männl.
- Grab 2 (M 2) — 2 Individuen, junge Erwachsene, 1 Mann und eine Frau.
- Grab 3 (M 3) — Erwachsener II, wahrscheinlich weiblich (?)
- Grab 4 (M 4) — Erwachsener, wahrscheinlich männlich (?)
- Grab 5 (M 5) — zwei Kinder — eines etwa 3—3½ Jahre, das andere 5—6 Jahre.
- Grab 6 (M 6) — infans I-II.
- Grab 9 (M 9) — zwei Individuen : ein infans I/infans II und ein Jüngling/infans II.
- Grab 11 (M 11) — Erwachsener, männlich.
- Grab 13 (M 13) — infans II (10—12 Jahre).
- Grab 14 (M 15) — Jüngling, jung, männlich.
- Grab 16 (M 16) — infans I (3—4 Jahre).
- Grab 17 (M 17 a) — 2 infans I im Alter von 5—5½ Jahren.
- Grab 17 (M 17 b) — infans II.
- Grab 18 (M 18) — Erwachsener, wahrscheinlich männlich (?).

Zum Kennenlernen des Bestattungsritus der Geto-Daker bringen die Nekropolen von Bugeac ihren Beitrag durch eine Reihe von Elementen u.zw.: Erwachsene und Kinder wurden zusammen bestattet, innerhalb derselben Nekropole, in Gräbern vom gleichen Typus.

Waffen werden nicht zusammen mit Schmuckstücken beigegeben, und die anthropologische Analyse scheint zu ergeben, daß sie in Gräbern von Männern beigegeben wurden, so wie Schmuckstücke und Spinnwirte in Frauengräbern beigegeben wurden.

In Kindergräbern findet man keine Waffen, dagegen sind Schmuckstücke häufig, und der Großteil kommt eben aus solchen Gräbern: Perlen, Armreifen, Ringe, Ohrgehänge.

In Erwachsenengräber wurden bei Männern Messer und Teile von Zaumzeug gelegt, bei Frauen Fibeln und Spinnwirte.

Es wurde eine verschiedene Behandlung der Verstorbenen, je nach Altersgruppen, beim Einsammeln der eingeäscherten Reste vom Scheiterhaufen beobachtet.

tet: bei Erwachsenen sorgfältig, so daß alle Teile des Skeletts vertreten sind, während dies bei Kindern nur symbolisch geschah.

Sowohl bei Kindern als auch bei Erwachsenen war es üblich, auf demselben Scheiterhaufen Tieropfer zu verbrennen. Vorherrschend sind Opfer von kleinen oder großen Vögeln, worauf Ziegen und Schafe folgen; selten begegnet man auch großen Tieren.

Eine andere Seite des durch die Nekropolen von Bugeac enthüllten Bestattungsritus der Getodaker ist die Praktik der Doppelbestattung, also der Beisetzung der Gebeine von zwei Personen in derselben Urne: 2 Kinder gleichen Alters (5—5 $\frac{1}{2}$ Jahre), 2 infans I verschiedenen Alters und ein Mann und eine Frau, junge Erwachsene.

In Anbetracht des besonderen Charakters dieser Gräber sind die Verfassern der Ansicht, daß es sich nicht um eine laufende Praktik handelt, sondern vielmehr um eine gleichzeitiges Ableben der betreffenden Personen.